

Vacatures in de industrie ¹

Martje Roessingh ²

De laatste jaren is het aantal vacatures sterk toegenomen. Daarentegen is in de periode 1995-2000 het aantal geregistreerde werklozen grofweg gehalveerd. Aan het einde van het derde kwartaal van 2000 was het aantal vacatures ongeveer in evenwicht met het aantal werklozen. De arbeidssituatie is voor werknemers al met al tamelijk comfortabel. Wat zijn echter de problemen voor de werkgevers? En hoe zijn deze op te lossen? Dit artikel geeft een indruk van het aantal vacatures in Nederland, waarbij het accent ligt op de industrie. Na een algemene beschrijving wordt betoogd dat het beter benutten van het vrouwelijk arbeidspotentieel voor werkgevers de problemen deels zou kunnen oplossen. Een extra belemmering die in het verschieft ligt is de vergrijzing. Ter afsluiting van dit artikel wordt stilgestaan bij één van de gevolgen van de onvervulbare vacatures. Uit de laatste innovatie-enquête (zie artikel "Innovatie bij groot en klein" op pagina 5 van deze Industriemonitor) blijkt dat een gebrek aan voldoende gekwalificeerd personeel het belangrijkste knelpunt is bij innovaties. Alle reden dus om het werken aantrekkelijker te maken.

De arbeidsmarkt lijkt de laatste jaren een waar werknemersparadijs: de werkloosheid is laag en er zijn veel vacatures. In september 1999 stonden 170 duizend vacatures open, waarvan een kleine 24 duizend in de industrie. De vacaturegraad, in dit artikel gedefinieerd als het aantal vacatures als percentage van de werkzame beroepsbevolking, bedroeg 2,5. Dit betekent dus dat er op de 100 werkzame personen 2,5 vacatures zijn. In de industrie ligt de vacaturegraad iets lager (2,3). Ondanks deze positieve ontwikkelingen telde het werkloze deel van de beroepsbevolking in 1999 nog altijd 292 duizend personen. Dit betekent dat tegenover elke vacature bijna twee werkloze personen stonden. ³ De elementaire en lagere beroepen kennen relatief het hoogste aantal vacatures. Dit is opmerkelijk, aangezien er ook veel werklozen zijn met een laag opleidingsniveau.

Veel vacatures op lagere niveaus

Vacatures en beroepen kunnen worden ingedeeld in beroepsniveaus. Het laagste beroepsniveau, waarvoor basisonderwijs volstaat, wordt 'elementair' genoemd. In 9% van de vacatures gaat het om elementaire beroepen. De één na laagste categorie vormen de 'lagere beroepen'; met 29% van de vacatures vormen zij de één na grootste groep. Bij de industrie is deze groep relatief wat groter: bij 36% van de vacatures gaat het om lagere beroepen. De grootste groep vormen de vacatures voor de middelbare beroepen. Zij maken 40% van het totaal van de vacatures uit en in de industrie zelfs 42%. Hierboven neemt het aandeel in de vacatures weer af: 17% voor beroepen op hoger niveau en 5% voor beroepen op wetenschappelijk niveau. In de industrie zijn deze groepen nog kleiner: 11% bij de hogere beroepen en 2% op wetenschappelijk niveau. Een meer volledig beeld wordt verkregen als niet alleen wordt gekeken naar het aantal vacatures. Allereerst wordt hiertoe het aantal vacatures als percentage van de werkzame beroepsbevolking, de zogenaamde vacaturegraad, beschouwd.

Vacaturegraad naar beroepsniveau, 1999

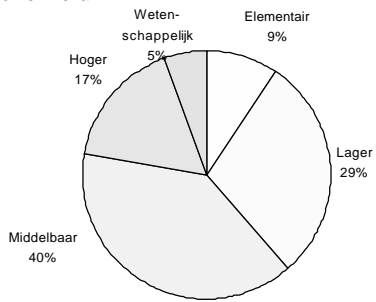
Hoewel het leeuwendeel van de vacatures op middelbaar niveau ligt, is de vacaturegraad voor middelbare beroepen met 2,4 maar gemiddeld. De vacaturegraad blijkt te dalen bij toenemend beroepsniveau. Voor elementaire en lagere beroepen ligt zij met 3,2 en 2,8 duidelijk boven het gemiddelde. Voor hogere en wetenschappelijke beroepen ligt zij er met 2,0 en 1,5 duidelijk onder.

Bij de industrie is de vacaturegraad (2,3) voor alle beroepsniveaus lager dan in de totale economie. De meeste vacatures zijn er bij de lagere beroepen met een vacaturegraad van 2,5. De middelbare en hogere beroepen volgen met vacaturegraden van 2,0 en 1,9. Voor de elementaire beroepen is de vacaturegraad slechts 1,6, wat opvallend minder is dan bij het totaal. Toch is 11% van de werknemers in de industrie werkzaam in een van de elementaire beroepen, terwijl in totaal maar 7% van de werkzame beroepsbevolking een dergelijk beroep heeft. Het aantal wetenschappers in de industrie is relatief laag, 4% van de werknemers heeft een beroep op wetenschappelijk niveau tegen 9% bij het totaal. De vacaturegraad is in deze groep in de industrie het laagst, slechts 1,0.

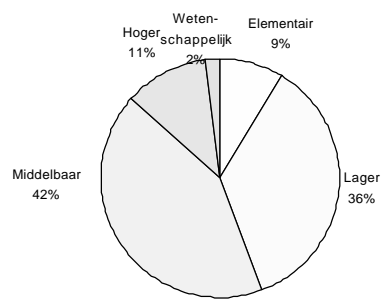
Veel laagopgeleide werklozen

Voor elke vacature zijn er in 1999 gemiddeld bijna twee werklozen. De situatie aan de onderkant van de arbeidsmarkt is het ongunstigst: voor iedere vacature voor een elementaire functie zijn er meer dan drie werklozen met alleen basisonderwijs. Dit is opmerkelijk, gezien het relatief hoge aantal vacatures voor elementaire beroepen. Misschien komen veel werklozen met weinig opleiding zelfs voor elementaire functies niet in aanmerking of zijn deze openstaande vacatures niet bepaald gewild.

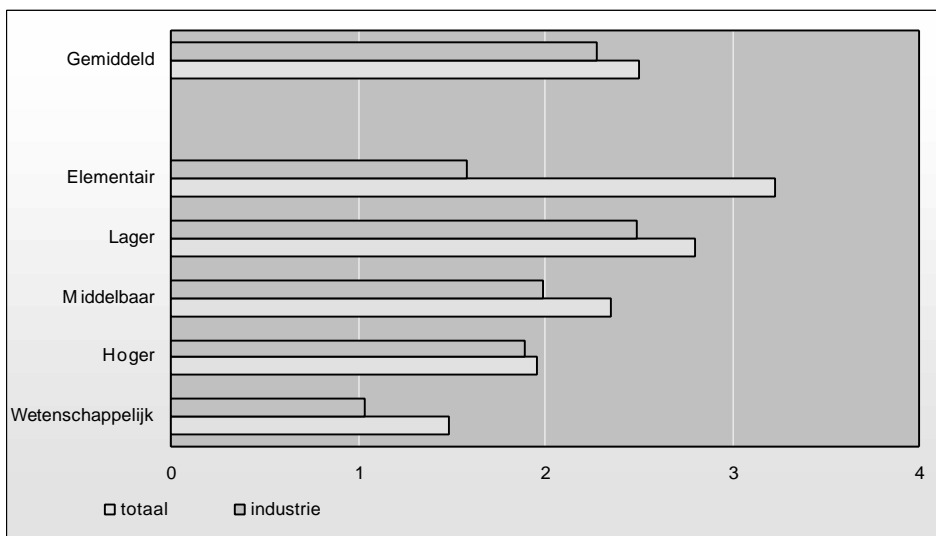
Figuur 1. Vacatures naar beroepsniveau: Bedrijfsleven en overheid

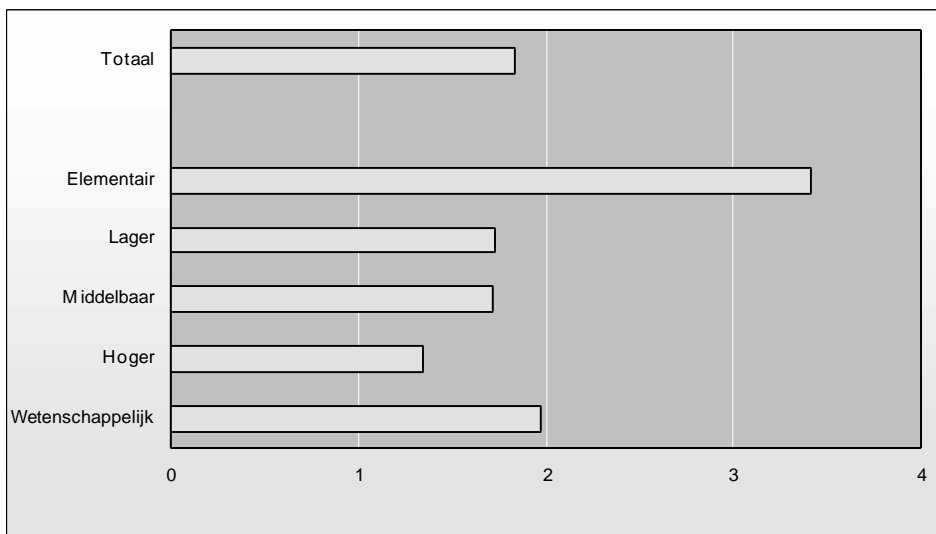
Figuur 2. Vacatures naar beroepsniveau: Industrie

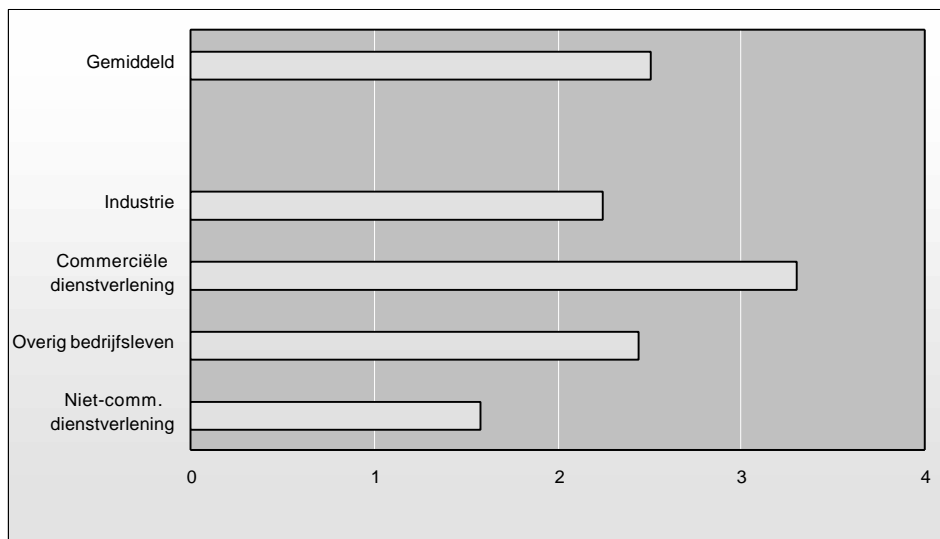
Figuur 3. Vacaturegraad naar beroepsniveau, 1999

Figuur 4. Aantal werklozen per vacature naar beroepsniveau, 1999

Figuur 5. Vacaturegraad per sector, 1999

De arbeidsmarktsituatie is het gunstigst voor hoger opgeleiden. Voor elke vacature op hoger niveau ('hbo') staat gemiddeld minder dan anderhalve werkloze te wachten. Voor de werkgevers betekent dit dus krapte op de arbeidsmarkt voor hbo'ers. Voor de wetenschappelijke beroepen zijn er iets meer werklozen per vacature dan gemiddeld. Samen met de lage vacaturegraad lijkt het er op dat de weinige vacatures die er zijn, niet vervuld kunnen worden door 'iemand met een academische achtergrond', maar dat specifiekere eisen worden gesteld. De vacaturegraad in de industrie en in het overige bedrijfsleven (landbouw, visserij, delfstoffenwinning, energie- en waterleidingbedrijven en bouwnijverheid) liggen rond het gemiddelde, respectievelijk 2,3 en 2,4. Bij de commerciële dienstverlening is ze, met 3,3, een behoorlijk stuk hoger.

In de metaal de meeste vacatures

Binnen de industrie zijn er grote verschillen tussen de branches met betrekking tot het aantal vacatures. In de metaal-, elektrotechnische en transportmiddelenindustrie is de vacaturegraad het hoogst: 2,9 en in de hout en bouwmaterialen (en overige industrie) is hij het laagst met 1,2. Aangezien de metaal ook de grootste branche is (384 duizend werkzame personen), zijn er daar dus erg veel vacatures: ruim 11 duizend in september 1999. Ook de papier- en grafische industrie heeft een vacaturegraad boven het gemiddelde (2,7); dit zijn ruim 3 duizend vacatures. Bij de voeding ligt de vacaturegraad op het gemiddelde van de industrie (2,3): een kleine 4 duizend vacatures. De vacaturegraden van de aardolie-, chemische-, rubber- en kunststofverwerkende industrie en de textiel-, kleding en lederindustrie liggen weer wat onder het gemiddelde (respectievelijk 2,4 duizend en 600 vacatures).

Vrouwen op de arbeidsmarkt

Nu er veel vacatures zijn, wordt er gekeken naar groepen personen die misschien ondervertegenwoordigd zijn op de arbeidsmarkt, om te helpen deze vacatures op te vullen. In Nederland is het nog steeds zo dat er relatief weinig vrouwen deelnemen aan het arbeidsproces. In 1999 nam voor het eerst meer dan de helft van de vrouwen deel aan het arbeidsproces, voor mannen geldt dat ruim driekwart tot de werkzame beroepsbevolking kan worden gerekend. Het aandeel van de vrouwen in de werkzame beroepsbevolking ligt in 1999 met 39% nog steeds ruim onder de helft. Het vrouwelijke arbeidspotentieel wordt dus tegenwoordig beter benut dan in verleden, maar in de toekomst valt er nog wel wat te winnen.

Als wordt gekeken naar de verdeling over de sectoren, dan blijkt dat vrouwen in meerderheid werkzaam zijn in de niet-commerciële dienstverlening. In die sector vertegenwoordigen vrouwen een kleine 60% van de werknemers. In de industrie en het overige bedrijfsleven werken relatief weinig vrouwen: ruim 20% respectievelijk 13%. Binnen de industrie zijn de vrouwen erg ongelijkmatig over de branches verdeeld. Bij de textiel-, kleding en lederindustrie werken de meeste vrouwen: 42%, dat percentage is drie keer zo hoog als bij de metaal (13%). Je zou dus kunnen zeggen dat de bedrijven in de metaal kunnen proberen het aantal vacatures te verminderen door de werkomstandigheden aantrekkelijker te maken voor vrouwen of door te stimuleren dat er meer vrouwen voor dit werk worden opgeleid.

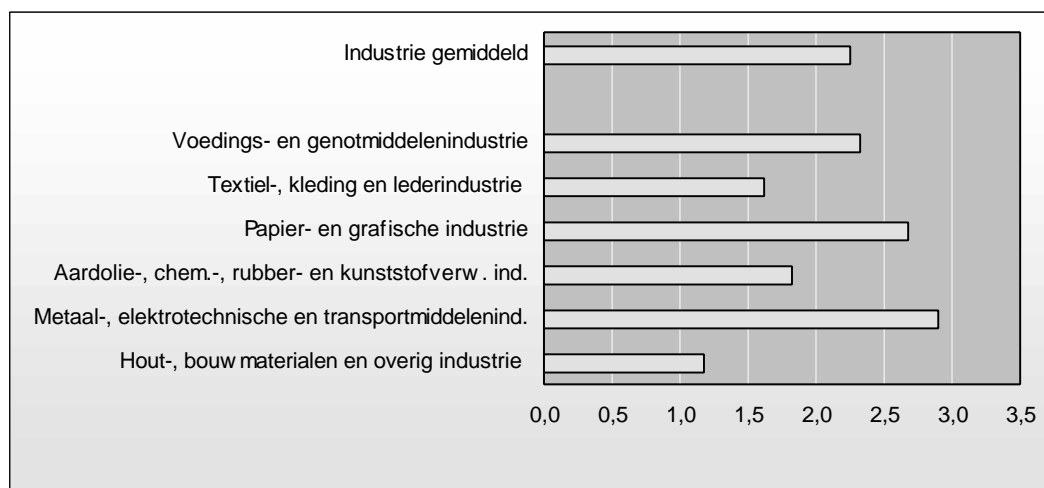
Tabel 1. Personen van 15-64 jaar: bevolking, werkzame beroepsbevolking en participatiegraad

	Bevolking			Werkzame beroepsbevolking			Netto participatie ¹⁾		
	Totaal	Man	Vrouw	Totaal	Man	Vrouw	Totaal	Man	Vrouw
	x 1000						%		
1988	10.107	5.115	4.992	5.378	3.564	1.814	53	70	36
1990	10.228	5.182	5.046	5.644	3.686	1.958	55	71	39
1992	10.349	5.250	5.099	5.885	3.781	2.105	57	72	41
1994	10.473	5.317	5.156	5.920	3.747	2.172	57	70	42
1996	10.529	5.345	5.184	6.187	3.872	2.315	59	72	45
1997	10.563	5.354	5.209	6.400	3.951	2.450	61	74	47
1998	10.604	5.369	5.235	6.609	4.047	2.562	62	75	49
1999	10.663	5.400	5.263	6.805	4.121	2.684	64	76	51

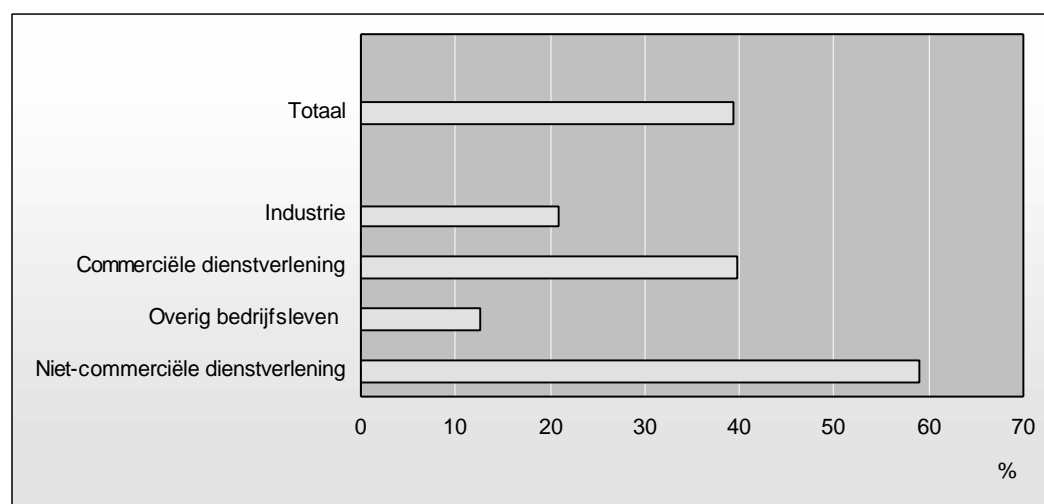
Bron: CBS, enquête beroepsbevolking.

1) Werkzame beroepsbevolking als percentage van de bevolking.

Figuur 6. Vacaturegraad per branche in de industrie, 1999

Figuur 7. Percentage vrouwen werkzaam per sector, 1999

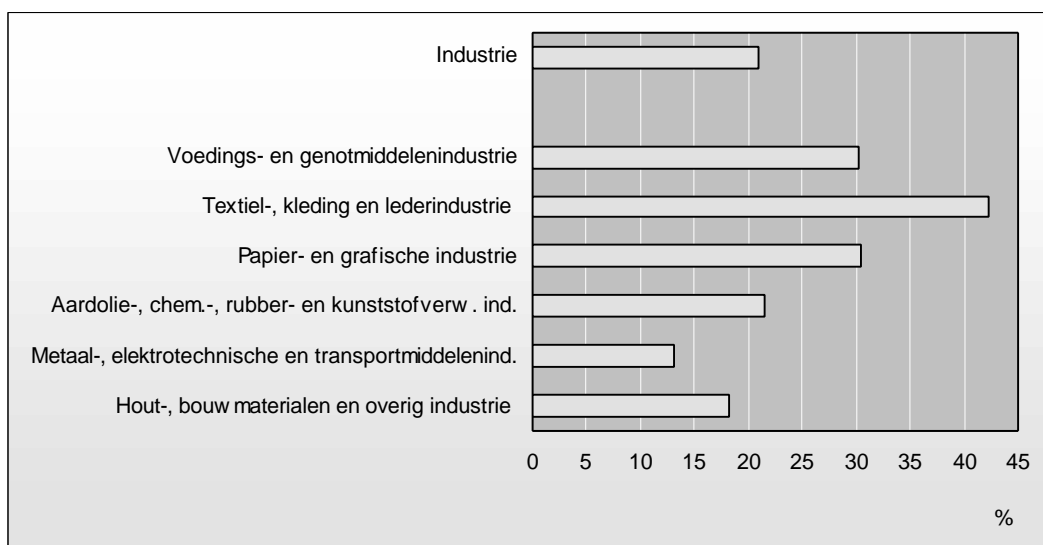

Vergrijzing

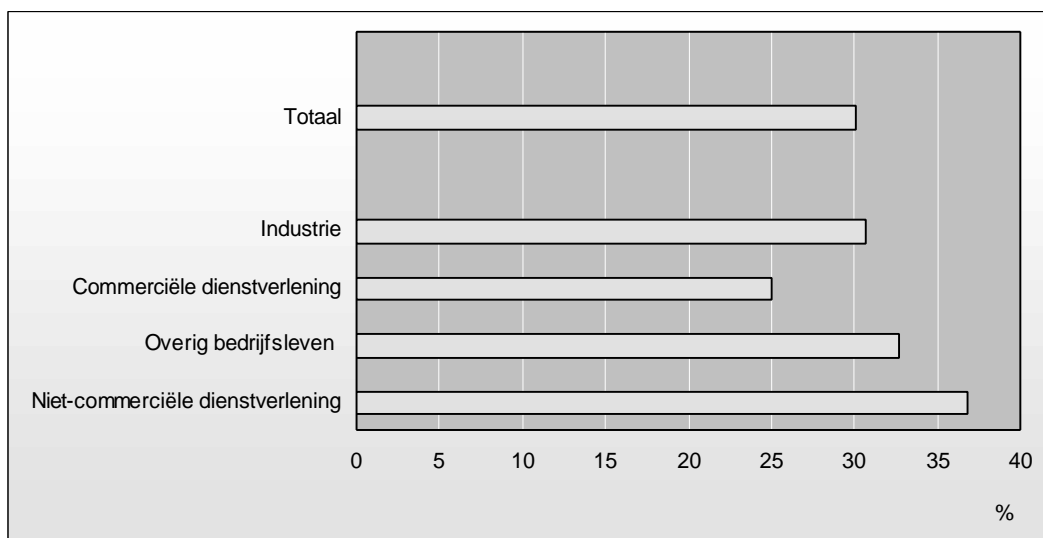
Om te signaleren waar in de toekomst meer problemen zouden kunnen ontstaan op de arbeidsmarkt, kunnen we naast de vacatures ook kijken naar de vergrijzing binnen sectoren en branches. Als de leeftijd van de werknemers gemiddeld hoger is, betekent dit dat er weinig nieuwe instroom is en dat er binnenkort veel uitstroom zal zijn met mogelijk een wat hoger verzuimpercentage. De werkzame beroepsbevolking bestaat nu voor 30% uit personen van 45 tot en met 64 jaar. Bij de niet-commerciële dienstverlening is het zelfs 37%. De commerciële dienstverlening is relatief het jongst: hier is slechts 25% van de werknemers 45 jaar of ouder.

De industrie heeft relatief ongeveer evenveel 45-plussers als er in de werkzame beroepsbevolking zitten: 31%. Binnen de industrie loopt dit aandeel uiteen van 26% in de voedings- en genotmiddelenindustrie tot 38% in de hout en bouwmaterialen. Op dit moment is er in de hout en bouwmaterialen een relatief lage vacaturegraad, maar als er straks veel uitstroom zal zijn, kan dat natuurlijk gauw omslaan. De andere branches hebben een percentage ouderen dat ongeveer gelijk is aan het gemiddelde, zij zullen dus niet zwaarder door dit probleem getroffen worden.

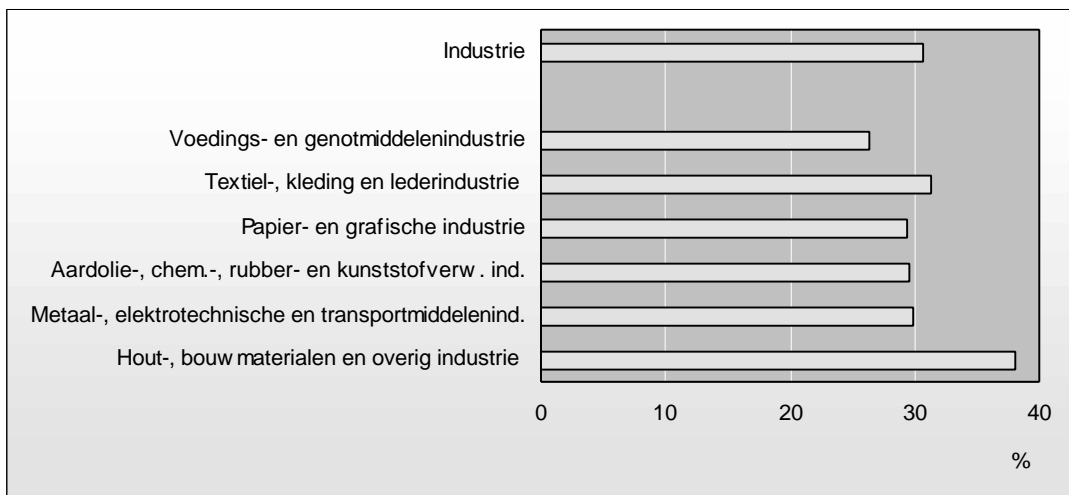
Figuur 8. Percentage vrouwen werkzaam per branche in de industrie, 1999

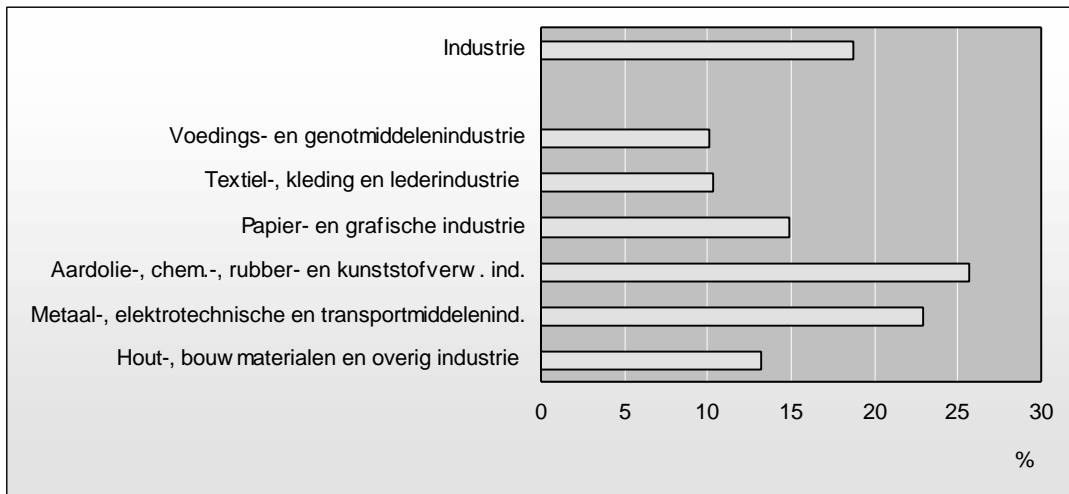
Figuur 9. Percentage 45-plussers per sector, 1999

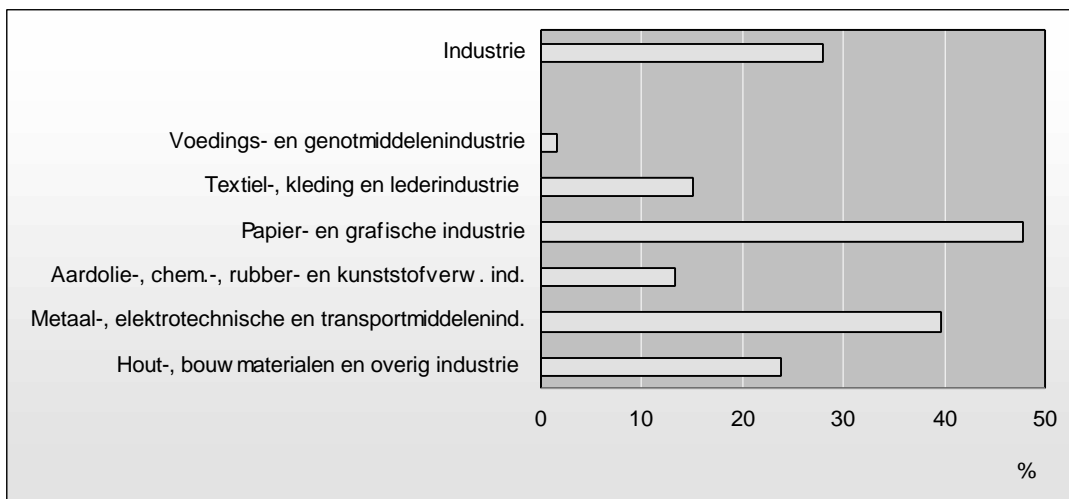
Figuur 10. Percentage 45-plussers per branche in de industrie, 1999

Figuur 11. Percentage innovatoren met knelpunten bij personeel in de industrie, 1996-1998

Figuur 12. Percentage niet-innovatoren met knelpunten, met onvoldoende personeel, 1996-1998

Het hoge aantal vacatures is zeker iets om ons druk over te maken. Het bedreigt de groei van bedrijven en kan ook de noodzakelijke vernieuwingen tegenhouden. Dit laatste is te zien aan de resultaten van de innovatie-enquête. Veel bedrijven in de industrie houden zich bezig met innovaties: om nieuwe producten op de markt te kunnen brengen en hun bestaande producten te verbeteren. Hierdoor verbeteren zij hun concurrentiekracht en dit zal waarschijnlijk bijdragen aan de groei van het bedrijf. In de periode 1996-1998 heeft zo'n 60% van de bedrijven in de industrie zich bezig gehouden met vernieuwende activiteiten, zogenaamde innovatoren. Een deel van deze bedrijven ondervond hierbij knelpunten. Het meest genoemde knelpunt is een tekort aan gekwalificeerd personeel.

Van alle innovatoren in de industrie ondervond 37% hierbij knelpunten binnen het eigen bedrijf. Bij 19% van de innovatoren in de industrie waren er knelpunten in de personeelsvoorziening. Van de verschillende branches kent de aardolie- en chemische industrie relatief het meeste bedrijven met personeelsproblemen: 26% van de innovatoren van deze branche melden dit. Dit valt enigszins op want de vacaturegraad is hier onder het gemiddelde. Maar ook in de metaal, met de hoogste vacaturegraad binnen de industrie, zijn er veel innovatoren die problemen met de personeelsvoorziening hebben: 23%. Ook bij de branches papier en de hout en bouwmaterialen zijn er nog redelijk wat innovatoren die knelpunten op dit gebied hebben (respectievelijk 15% en 13%), maar dit is onder het gemiddelde van de industrie. Bij de commerciële dienstverlening zegt 19% van de innovatoren dat ze problemen hebben bij het verkrijgen van voldoende personeel, dit percentage ligt even hoog als in de industrie. Bij het overig bedrijfsleven is dit percentage wat lager.

Niet-innovatoren: relatief veel personeelsproblemen bij de papier

Niet alle bedrijven innoveren. De meeste daarvan vinden dit ook niet nodig. Natuurlijk zijn er ook bedrijven die wel zouden willen innoveren, maar daar niet aan toekomen doordat ze worden geconfronteerd met knelpunten. Bij de industrie zou 12% van de bedrijven wel willen innoveren, maar ondervindt daarbij knelpunten waardoor het er niet van komt. Van deze groep in de industrie (niet-innovatoren die belemmeringen ondervinden) noemt 28% gebrek aan goed opgeleid personeel om te kunnen innoveren als belemmering. Dit probleem speelt het sterkst bij de papier- en grafische industrie, hier heeft 48% van de bedrijven die hadden willen innoveren een probleem vanwege onvoldoende gekwalificeerd personeel. Ook bij de metaal is dit een groot probleem: 40% van de bedrijven heeft hier last van. Bij de andere branches wordt dit minder dan gemiddeld gemeld. Bij de voedings- en genotmiddelenindustrie zijn er nauwelijks niet-innovatoren, die zeggen dat zij wegens personeelsgebrek niet aan innovatie toe komen.

Conclusie

De laatste jaren is het aantal openstaande vacatures sterk toegenomen. In de periode 1995-2000 is het aantal geregistreerde werklozen ongeveer gehalveerd tot een niveau van circa 200 duizend. Werknemers bevinden zich al met al in een tamelijk comfortabele positie op de arbeidsmarkt. Aan het einde van het derde kwartaal van 2000 is het aantal vacatures gestegen tot 183 duizend. Daarmee is het aantal vacatures dus ongeveer even hoog als het aantal (geregistreerde) werklozen.

Vraag en aanbod op de arbeidsmarkt sluiten echter niet goed op elkaar aan. De tekorten zijn niet op alle beroepsniveaus en even nijpend. Voor de elementaire beroepen staan tegenover de vacatures naar verhouding nog veel werklozen. De kennis en kunde van de werklozen passen mogelijk niet bij de gevraagde kwalificatie-eisen. Een andere mogelijke belemmering is dat de vacatures onaantrekkelijk zijn.

De indeling naar sectoren laat ook een divers beeld zien. De commerciële dienstverlening wordt gekenmerkt door veel openstaande vacatures (100 duizend vacatures, ofwel bijna 60 % van het totaal aantal vacatures in 1999). Binnen de industrie is het vooral de metaal die een hoge vacaturegraad heeft. Dit is ook de branche waar het minste vrouwen werken. Ook de papier- en grafische industrie heeft een vrij hoge vacaturegraad, dit zal niet zo zeer aan het aandeel vrouwen liggen, want dat is hier hoger (30%) dan gemiddeld in de industrie (21%). Als het om het innoveren gaat dan hebben de bedrijven in de metaal en de aardolie het vaakst knelpunten bij de personeelsvoorziening terwijl ze wel bezig zijn met innovaties. Bij de bedrijven die niet aan innoveren toekomen door personeelsproblematiek, maar wel willen innoveren, zijn er vooral veel problemen in de papier en ook weer bij de metaal.

¹ De gegevens uit dit artikel zijn afkomstig uit drie verschillende bronnen: 1) De enquête beroepsbevolking: een maandelijks mondelinge enquête naar onder meer de werksituatie. In 1999 is deze enquête afgenomen bij 87 duizend personen. 2) De vacature-enquête: een kwartaalenquête onder bedrijven en de overheid, naar openstaande en vervulde vacatures. Eenmaal per jaar (in september) wordt een uitgebreidere enquête gehouden: de structuurenquête. Deze beide enquêtes wordt gehouden bij 25 duizend bedrijven in de particuliere sector en 7 duizend instellingen van de overheid. 3) De innovatie-enquête: deze enquête wordt om de twee jaar gehouden onder bedrijven. Een kleine 16 duizend bedrijven zitten in de steekproef. In deze enquête wordt onder andere gevraagd naar uitgevoerde vernieuwingen en de knelpunten die bedrijven ondervinden bij het innoveren.

² De auteur is werkzaam bij de taakgroep Wetenschap en technologie, in de sector Statistische analyse Voorburg (BSV), binnen de divisie Bedrijfs-economische statistieken. Dit artikel is onder meer gebaseerd op gegevens die zijn gepubliceerd in *Kennis en economie 2000* en *Werken en leren 2000-2001*. Met dank aan Hans Langenberg, Luuk Klomp en Gerhard Meinen.

³ De trend van een toenemend aantal openstaande vacatures en een dalende werkloosheid heeft zich ook recent doorgezet. Aan het einde van het derde kwartaal van 2000 is het aantal vacatures gestegen tot 183 duizend. Daarmee is het aantal vacatures globaal in evenwicht met het aantal (geregistreerde) werklozen: 176 duizend in het derde kwartaal van 2000.